لیریکای شاعیری گەورەی کورد

مەولەوی

ـ بە دیالێکتی گۆرانی (هەورامی) ـ

ئەنوەر قادر محەمەد

چاپی سێیەم
2007سلێمانی

MAWLAWI.KRD

لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەولەوی

١٨٠٦-١٨٨٢

MAWLAWI.KRD

ناوی کتێب: لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەولەوی ١٨٠٦– ١٨٨٢
نووسینی: ئەنوەر قادر محەمەد
بابەت: لێکۆڵینەوە
مۆنتاژی کۆمپیوتەر: سەیران عەبدولڕەحمان فەرەج
تیراژ: ١٠٠٠ دانە
نرخ: ٤٥٠٠ دینار
ژمارەی سپاردن:٢٧٢ ی ٢٠٠١
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
چاپی : سێیەم ساڵی ٢٠٠٧
کوردستان –سلێمانی
www.sardamco.com

MAWLAWI.KRD

کتێبخانەی
محەمەد عەلی قەرەداغی
مێژوو:

لیریکای شاعیری گەورەی کورد

مەولەوی

(١٨٠٦ – ١٨٨٢)

بە دیالێکتی گۆرانی (هەورامی)

ئەنوەر قادر محەمەد

سلێمانی ٢٠٠٧

MAWLAWI.KRD

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
کتێبی سەردەم ژمارە (٤١٤)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

MAWLAWI.KRD

ناوەرۆك

پێشەکی	٧
بەشی یەکەم: گۆرانەکان، زمان و ئەدەبیان	١٧
بەشی دووەم: ژیان و بەرهەمی ئەدەبی و زانستیی مەولەوی	٥٩
بەشی سێیەم: دیوانی مەولەوی، ژانر، بابەتی لیریکی و لایەنە هونەری و ئیستێتیکییەکانی	٩١
فەرد	٩٣
دووبەیت	٩٨
غەزەل	١٠٦
وەسپی لیریکی	١٠٩
لاواندنەوە و شین	١٤٨
لیریکای شەخسی	١٦٧
شیعری موناسەبەت	١٧٥
شیعری ئایینی	١٨٠
مەی	١٨٣
نامەی شیعری	١٨٦
هەندێ لە خەسیەتە هونەرییە تایبەتییەکانی لیریکای مەولەوی	١٩٥
بەشی چوارەم: سەرچاوەکانی شیعری مەولەوی و تەنسیری لیریکای لە شیعری کوردی	٢٠٩
مەولەوی و شیعری بەدیالێکتی گۆرانی نووسراو	٢١١
مەولەوی و شیعری کلاسیکیی فارسی	٢١٩
مەولەوی و سۆفیزم	٢٣٣
یەکێتی بوون	٢٤٢
مەولەوی و شاعیرانی دیالێکتی کرمانجیی خواروو	٢٤٦
سەرئەنجام	٢٦٦
سەرچاوەکان	٢٧٠

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

پێشەکی

ئەم کارە دەربارەی شیعر – لیریکای شاعیری سەدەی نۆزدەیەمی کورد، سەید عەبدولڕەحیمی تاوگۆزیی ناسراو بە (مەولەوی)یە. نازناوی شیعرییشی (مەعدووم)بووە. مەولەوی شیعرە لیریکییەکانی بە دیالێکتی گۆرانی (هەورامی) نووسیوە. ئاشکرایە دیالێکتی گۆرانی چەند سەدەیەك – لە سەدەی چواردەیەمەوە تا نۆزدەیەم – زمانی ڕەسمیی ئەمارەتی ئەردەڵان بووەو لە هەندێ ناوچەی کوردستانی خوارووشدا، وەك زمانی ئەدەب بڵاو و باوبووە.

ئەم دیالێکتە هەر لە سەدەی چواردەیەوەمەوە زمانێکی ئەدەبی و شیعری و ئایینی بەرز و پێشکەوتووبووە. دەسنووسە بە دیالێکتی گۆرانی نووسراوەکانی سەدەکانی ناوەڕاست، بەڵگەی دەوڵەمەندیی سامانی ئەدەبی و وزەی داهێنانی هونەریی میللەتی کوردن.

مێژووی ئەدەبی گۆرانی، تەنانەت بە شێوەیەکی گشتی و ڕاگوزاریش نەنووسراوەتەوە. بەرهەمی شاعیرە بەرزەکانی ئەم دیالێکتە هێشتا نەتوێژراونەتەوە و لێکۆڵینەوەی زانستییان دەربارە نەنووسراوە. یەکێك لەو شاعیرە دیارانەش کە تا ئێستە لە بەرهەمی لیریکیی نەکۆڵراوەتەوە مەولەوییە (١٨٠٦ – ١٨٨٢). جاروبار زاناو نووسەر و شاعیرانی کورد ئاوڕیان لە لاپەڕە درەوشاوەکانی شیعری ئەم شاعیرە داوەتەوە.

لەم دەساڵانەی دواییدا شەپۆلێکی زانستیی تازەی پشکنین و لێکۆڵینەوەی بەرهەمی ئەدەبی کلاسیکیی کورد هاتۆتە ئاراوە، دیوانی گەلێ لە شاعیرە کلاسیکییەکان بۆ یەکەمجار بە شێوەیەکی زانستی و لەسەر بناغەی تیکستۆلۆگی لە چاپدراون و

بڵاوکراونەتەوە. ئەدەبی بە دیالێکتی گۆرانی نووسراویش لەم هەوڵ و کۆششە پڕ بایەخە بێبەش نەبووە.

لە ساڵانی سیی ئەم سەدەیەدا، هەندێ شاعیر و ئەدیبی کورد، چاك لە نرخ و دەوڵەمەندیی ئەدەبی گۆرانی گەیشتوون و گرنگییەکی زۆریان پێداوەو لە لاپەڕەی گۆڤار و ڕۆژنامەکانی ئەو سەردەمەدا، هەندێ نموونەی بەرزی شیعری گۆرانییان بڵاوکردۆتەوە و ناو بە ناو وتار و بیرۆکەی ڕاگوزارییان لەسەر نووسیووە. ئەم سەرەتادارشتنە هەروا بە فیڕۆنەچووە، تا ئێستەش بەردەوامە و لە گۆڕان و بەرەوپێشەوەچووندایە. نووسەر و شاعیرانی ئەمڕۆش لەو سەرچاوە ڕوونەی ئەدەبی گۆرانی، زۆر سیمای هونەریی وەکو زمانی ڕەوان و ساکار و وێنەی شیعری و کێش و قافیە هەڵدەگۆزن.

لەگەڵ ئەمەشدا، تازە بە تازە دەست دراوەتە کاری زانستی و هەنگاو لەم مەیدانەدا دەنرێت. یەکێك لەو ئەرکە لە ئەستۆکەوتووانەی ئەدەب ناسیی کوردی، تۆژینەوەی لیریکای مەولەوییە، کە یەکێکە لە لووتکە بەرزەکانی کولتووری کوردی.

لەساڵی (١٩٢٠)ەوە بایەخ بە شیعری مەولەوی دراوە. زانا و نووسەری کورد ئەمین فەیزی لە کتێبی (ئەنجوومەتی ئەدیبانی کورد)دا کە ساڵی (١٩٢٠) لە ئەستەمبوڵ چاپ کراوە، هەندێ شیعری بڵاوکردۆتەوە و بەتایبەتیش سەرنجی خەڵکی بۆ لایەنێکی هونەریی شیعری مەولەوی: "بەکارهێنانی قافیەی (abab)، کە زیاتر دیاردەیەکی هونەریی شیعری ئەورووپاییەو بێگومان مەولەوی ئاگاداری نەبووە" ڕاکێشاوە (٩٧، ل٧-٨).

دوای ئەم، پیرەمێردی شاعیر (١٨٦٧ — ١٩٥٠) کۆمەڵێ لە شیعرەکانی مەولەوی و ڕۆحەکەیی (واتە بە سۆرانی کراوەکەی) بە دوو بەرگ (بەرگی یەکەم ١٩٣٥، بەرگی دووەم ١٩٤٠) لە چاپداوە. هەروەها کۆمەڵێ وتارۆکەی دەربارەی شیعری نووسیوە و زۆر بەرز

بەرهەمی شاعیری نرخاندووە (٧٧، ل١، ٧٦، ١١٣- ل ٥٨-٥٩، ل٨ -١٠، ١١ — ١٣، ١١٩ — ١٢٠).

شاعیری گەورەمان گۆران (١٩٠٤ — ١٩٦٢) ئاشق و دڵسۆزێکی گەورەی شیعری مەولەوی بووە. لە دوو وتاریدا: "مەولەوی و شیعری موناسەبەت" (١٠٥)، و ئەوەی (لە یادی پیرەمێرد)دا (١٠٦) نووسیویەتی، بە درەوشاوەیی ئەم ئەشقەمان بۆ دەردەکەوێ. گۆران وتویەتی، کە شیعرەکانی مەولەوی هێندە ناسك و بەرز و نەمرن، نەك هەر لەناو کورددا، بەڵکو لای خەڵکی تریش خوێنەر و هەوادار بۆ خۆیان دەدۆزنەوە.

مامۆستا عەلائەدین سەجادی لە (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا بەشێکی بۆ ژیان و شیعری مەولەوی تەرخان کردووە. شیعرەکانی بە لووتکەی لیریکی کلاسیکیی کوردیی سەدەی نۆزدەیەم ناودەبا (٩٢، ل٢٧٦ — ٣٠٦). سەجادی بە کرمانجیی خواروو شیعرەکانی مەولەویی لێکداوەتەوە و جارجارەش باسی هەندێ لایەنی هونەرییانی کردووە. هەروەها لە کتێبێکی تریدا (ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی -١٩٦٨)دا (٩٠)، کە باسی هونەرە ریتۆریکییەکانە، لە شیعری مەولەویش نموونە دەهێنێتەوە. لە کۆتایی کتێبەکەشیدا هەندێ بەشی بۆ مەولەوی و تۆژینەوەی بەرهەمی چەند شاعیرێکی تری ناسراوی کورد تەرخانکردووەو ویستویەتی بەرهەمو جێگەی شاعیر لە ئەدەبی کوردیدا دیاری بکات، دەڵێ:"... لەبەر ئەمانە، لەم سەدەیەدا هۆنەرێکی بەرزی کورد پەیدابووە، کە مەولەوییە. مەولەوی لە بارەی وەسپ و دیمەنی سرووشتەوە مەشخەڵێکی هەڵکرد... قوتابخانەیەکی تایبەتی بۆ دەرزی هۆنراوە دانا"[1] (٩٠، ل ٢٨١).

---

[1] دانەر ساڵی لە دایکبوون و لە دنیا دەرچوونی شاعیری هەر بە (١٨٠٦ — ١٨٨٢) نووسیووە، کەچی هەر لەو لاپەڕەیەدا، دووجار مەولەوی بە شاعیری سەدەی هەژدەیەم ناودەبا. دەبێ ئەمە هەڵەی چاپ بێ! بڕوانە: (٩٠، ل ٢٨١).

لـه کتێبـی (نـرخ شناسـی -١٩٧٠)دا (٩٣)، کـه بـاس لـه ژانـره ئەدەبییـەکان و بەتایبەتیش شـیعر دەکـات، چـەندین جـار بـۆ نموونـەی دیـار و بـەرز شـیعری مەولـەوی دەهێنێتەوە (بۆ وێنە، ل٣٠، ٨٥ — ٨٧، ١٤٨-١٥٤)... هتد ئەم کتێبە هـەر ئەرکیـشی ئەوە نەبووە، کە بە شێوەیەکی گشتی و هەمە لایەنە و بـەرفراوان، لـە نـاوەرۆك و لایـەنی ئیستێتیکیی شیعری مەولەوی بکۆڵێتەوە.

زانای گەورە و دیاری کورد مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس بە بڵاوکردنەوەی دیوانەکـەی مەولەوی — ١٩٦١ بە پێشەکی و پەراوێز و شیکردنەوەیەکی فراوان و قووڵـەوە، هـەنگاوی گەورەی زیندووکردنەوەی ژیننامە و شـیعری ئـەم شـاعیرەی —نـا (١١٤). چـاپی دیـوانی مەولەوی بناغەیەکی پتەوی بۆ لێکۆڵینەوەی بەرهەمی لیریکیی دامەزراند.

لـەو لێکۆڵینەوانەشـدا، کـە دەربـارەی گـۆڕان و بەرەوپێـشەوەچوونی ئـەدەبی کـوردی نووسراون، ناوی مەولەوی و باسی شیعری هاتوون. د. عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ لـە کتێبـی (ڕیالیزم لە ئەدەبی کوردیدا)، کە بە عەرەبییەو ساڵی (١٩٦٦) بڵاوی کردۆتەوە دەڵێ:

"مەولەوی یەکەم شاعیری کوردە، کـە بەشـێوەیەکی بـاڵا سرووشـتی کوردسـتانی لـە جموجووڵ و بزووتندا دەربڕیووە، باسی چارەنووسی سەختی ئادەمیزاد و گلـەیی لـە زەمانـە دەکا.." (١٥٢، ل٧٧).

د. مارف خەزنەداریش لە کتێبێکیدا "دەربارەی مێژووی ئەدەبی کوردیی هاوچەرخ" کە بە ڕووسییە و ساڵی ١٩٦٧ بڵاوبۆتەوە، مەولەوی بە یەکێك لە وەستاکانی غەزەلی کـوردی ناودەبات (٥٣، ل٣٢). هەروەها لە وتاری "شیعری ئایینی بە دیالێکتی گۆرانیی کوردی"دا باسی لە جێگەی تایبەت و بەرزی شیعری مەولەوی کردووە (١٤٩، ل٥٠ — ٦٥).

لەم ساڵانەی دواییشدا هەندێ بەرهەمی ڕۆژنامەگەری ئامێز دەربارەی شیعری مەولەوی بڵاوکراونەتەوە. نوسەری کۆچکردوو أ. ب. هەوری، ساڵی ١٩٧٣ نامیلکەیەکی شەست و سێ (٦٣) لاپەڕەیی لە بارەی شیعرەکانی مەولەوییەوە بڵاوکردۆتەوە (١٢٧).

أ. ب. هەوری لە پێشەکیی نامیلکەکەیدا باسی ڕۆڵی ئەدەب لە گۆڕانی کۆمەڵدا دەکات و لە ژیانی مەولەوی دەدوێ. ئەوەدوای کتێبەکەشی کردووە بە چەند بەشێکەوە، وەك: مەولەوی و فەلسەفە، مەولەوی و مەی، مەولەوی و نەی... هتد بۆچوون و باسەکەی ئەمیش هەر پیاهەڵدان و زیاتر دووبارەکردنەوەی ناوەڕۆکی شیعرەکانی مەولەوییە بە کرمانجیی خواروو. دانەر نەهاتووە بە شێوەیەکی زانستی و لە گۆشەنیگای ئیستێتیکییەوە شیعرەکانی هەڵسەنگێنێ، هیچ سەرئەنجام و ڕایەکیشی لەم چوارچێوەیەدا دەرنەبڕیوە.

هەروەها عەلی عومەر قەرەداخی نامیلکەی (مەولەوی و سروشت)ی (١٠٠) بڵاوکردۆتەوە. قەرەداخی بە زمانێکی شیعری لە شیعرەکانی شاعیر دەدوێ و لە زۆر شوێندا پیایاندا هەڵدەدات و بەرز دەیان نرخێنێ.

لە حەفتاکانیشەوە، لە ڕۆژنامەو گۆڤارە کوردییەکاندا، هەندێ وتار و نووسین دەربارەی مەولەوی و هەندێ بابەت و لایەنی هونەریی شیعرەکانی بڵاوکراونەتەوە.

نووسەری ئەم چەند دێڕە، لە ساڵانی (١٩٧٢ - ١٩٧٦)دا سێ وتاری دەربارەی شیعری مەولەوی نوسیووە، دووانیان بە زمانی عەرەبی و یەکێکیان بە کوردی: "غەزەل لە شیعری مەولەویدا" (١٤٤، ل٣-٧)، (سرووشت لە شیعری مەولەویدا) (١٤٣، ل٦-٧)، (گەشتێك بە جیهانی مەولەویدا) (٨٠، ل٣-١٢).

ڕەئوف عوسمان بە عەرەبی کۆمەڵێ وتاری لەسەر ژیان و شیعری مەولەوی نووسیووە، بۆ نموونە: "مەولەوی - شاعیری ڕۆمانتیك و سۆفی"، "دنیای ڕۆمانتیکیی مەولەوی و

ڕیـالیزمی داواکـراو" (١٦٤، ل٣، ١٦٣، ل٤)... شـایانی باسـە، هـەمان ڕەخنـە لـەم وتارانەش وەکو هەندێ لە نووسینەکانی پێشوو دەگیرێ. ڕەئوف هەوڵی نـەداوە بـچێتە نـاو دنیای شیعرەکان و لێیان بکۆڵێتەوە و ئەوسا بابەتەکانیان و سـیمای هونـەرییان دەربخـات. ئەم دوو وتارەی پڕکردووە لە پەرەگرافی هەندێ کتێب، کـە هـیچ پێویـست نـین. میتـۆدی باسەکە و زمانی نووسینەکانی ئەمیش پەخشانی هونەریی ئامێزن و زانستی نین.

هەروەها وتارێکی دەربارەی شوێن و ساڵی لە دایکبوونی مەولـەوی نووسـیوە، کـە لـە بەشـی دووەمـدا دەربـارەی دەدوێـین. وتـاری چـوارەمی ڕەئـوف "مەولـەوی لـە هەنـدێ بەڵگەنامەی کۆندا"[2] بە (١٦٥، ل١٤٢-١٥١).

زانای ناسراو محەمەدی مەلا کەریم دوو وتاری:"مەولەوی لە هەندێ بەڵگەنامەی کۆنـدا — ڕاستکردنەوە و بەدواداچوون" (١٧٩، ل ١٤٢-١٥١)، "ئاوڕدانەوەیەکی تری نامە بابانییەکان و کاغەزی کۆنی تـر"(١٧٨، ل١٤٣ — ١٤٨) لەسـەر هەڵـەی زمـان و وەرگێـڕان و هەنـدێ بیروبۆچوونی وتارەکەی ڕەئوف بڵاوکردەوە و هەوڵی داوە هەڵوێـستی کۆمەڵایـەتی و فیکریـی مەولەوی ڕوون بکاتەوە. ڕەئوفیش وەڵامێکی تەنگەتیلکانەی بە ناونیشانی"ڕاسـتکردنەوە لـە نێوان مەوزوعییەت و وەزعییەتدا" داوەتەوە (١٦١، ل١٤٩ — ١٥٩).

محەمەد عەلی قەرەداخی لە (گۆڤاری کـۆڕی زانیـاری کـورد)دا وتـاری "شـارۆیەك لـە باخچەی مەولەوی"ی بڵاوکردۆتەوە (١٠١، ل٢٢٦ — ٢٦٩). نووسەر بەراوردی هەندێ لـە دەقەکانی ناو دیوانەکە و هەندێ دەسنووسی تری کردووە و لـەم ڕووەوە بۆچـوونی جیـاوازی

[2] ڕاستییەکەی نووسەری بەهەشتی شێخ محەمەد ئەمینی کاردۆخی و من کاتی خۆی ئەم قەباڵانەمان، لەو گەشتەدا، کـە کـۆڕی زانیـاری کـورد سـاڵی ١٩٧٢ بـۆ کۆکردنـەوەی دەسـتنووس و فۆلکلـۆری کـوردی لـە ناوچەکانی کوردسـتاندا ڕێکـی خـستبوو — هێنـا بـۆ کـۆڕ و دوای وێنەگرتنـەوەیان، کـۆڕ هەناردنییـەوە بـۆ نەوەکانی مەولەوی.

دەربارەی ئەوانەی دیوانەکە هەیە. بەلای منەوە، باشی بۆ نەچووە و لە شوێنی خۆیدا ڕوونی دەکەمەوە.

محەمەد ئەمین حسەین وتارێکی بە ناونیشانی "تێلنیشان لە شیعری مەولەویدا" بڵاوکردۆتەوە (١٠٧، ل٨-٢٦). لەم وتارەدا دەسنیشانی هەندێ ئایەتی قورئان و حەدیس کراوە. ئەوی ڕاستی بێ، بەشێکی زۆری ئەوانە لە دیوانەکەدا ئاماژەکراون.

وەك دەردەکەوێ، تا ئێستە لێکۆڵینەوەیەکی زانستیی هەمە لایەنەی شیعرە لیریکییەکانی مەولەویمان نییە. لە زانستی ڕۆژهەلاتناسی و کوردناسیی ئەورووپاشدا تەنیا هەندێ بیری ڕاگوزاری هەن. لەبەرئەوەش بەرهەمی مەولەوی کەلەپوورێکی بەنرخی سەدەی نۆزدەیەمە، من هەولێکی لەم بابەتە دەدەم.

ئەم کارە لەسەر بناغەی ئەم سەرچاوە بنەڕەتییانە ئەنجامدراوە:

١ـ (دیوانی مەولەوی) کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوە و لەسەر نووسینی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، بەغدا، ١٩٦١.

٢ـ (یادی مەردان)، بەرگی دووەم، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، بەغدا، ١٩٨٣. (کە بەشێکی بۆ ژیان و بەرهەمی مەولەوی تەرخان کراوە).

هەروەها گەلێ دیوانی تریش بەکارهێنراون، بۆ نموونە:

(دیوانی سەیدی) کۆکردنەوە و شیکردنەوەی محەمەد ئەمین کاردۆخی، سلێمانی، ١٩٧١.

(دیوانی بێسارانی) کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی کیومرس نیك رفتار، بەغدا، ١٩٨٢.

(دیوانی وەلی دێوانە) ژیان و بەسەرهات و شیعری، عوسمان هەورامی، بەغدا، ١٩٧٦.

(دیوانی پیرەمێرد) نووسینی محەمەد ڕەسوڵ هاوار، بەغدا، ١٩٧٠.

(دیوانی گۆران) کۆکردنەوە و ئامادەکردن و پێشەکی و پەراوێز بۆ نووسینی محەمەدی مەلا کەریم، هەروەها پێشەکییەکی — دکتۆر عیزەدین مستەفا، بەغدا، ١٩٨٠.

ئەم سەرچاوە گرنگانە، لەگەڵ نامەو زانیاریی تردا دەربارەی مەولەوی و ژیانی، دەستگر و ڕێ ڕۆشنکەرەوەیەکی چاکی دەقی شیعرەکانی مەولەوین و دەرفەتی ئەوە دەڕەخسێنن، کە تابلۆی لیریکای مەولەوی بکێشرێ و هەڵوێست و بینۆگەی کۆمەڵایەتی و سیمای هونەریی شیعرەکانی دیاری بکرێت. بەراوردکردنی بەرهەمی مەولەوی لەگەڵ دیوانی شاعیرانی تردا، جێگەو پایەی بەرزی مەولەویمان لە مێژووی شیعری بە دیالێکتی گۆرانی نووسراودا بەتایبەتی و دەوری نوێکەرەوەی ئەومان لەسەرجەم شیعری کوردیدا بۆ دەردەخات.

لەم نووسینەدا هەوڵی ئەوە دراوە، کە بە یەك چاو سەیری بەرهەمی مەولەوی نەکرێ و لە دیاردە کۆمەڵایەتی و کولتوورییەکانی سەردەمەکەی دانەبڕدرێت، چونکە ئەگەر لەسەردەمو قۆناغێك نەگەین و هەمەلایەنە سەیری دیاردەی کولتوری نەکەین، بەرهەمێکی ئەدەبیمان، بابەتانە بۆ هەڵناسەنگێنرێ و نانرخێنرێ.

بۆ ئەم باسە، جگە لەو دیوانە شیعرانە، پشت بە گەلێ سەرچاوەی بەکەلکی تری ئەدەبی کوردی و بەرهەمی ئیبداعیی کلاسیکی و تازە بەستراوە. هەروەها گەلێ سەرچاوەی تیۆریای ئەدەب و ئیستێتیکاو میتۆدێ چونیەتیی لێکۆڵینەوەی زانستی بە زمانی ڕووسی، دەستی نووسەریان گرتووە و ڕێیان نیشانداوە..

سیستێمی کۆد بۆ سەرچاوەکان بەکارهێنراوە، ژمارەی یەکەم، ناوی بەرهەمەکەیە لەلیستی سەرچاوەکانی پشتەوەدا، لەبەرئەوەی ئاماژەی دیوانەکەی مەولەوی زۆردەکرێت، هەر وشەی (د)ی بۆ دانراوە. لە هەندێ شوێندا، لەبەر پێداویستیی هونەری و زیاتر ڕوونکردنەوەی، تیپی لاتینی بەکارهاتووە، هەروەها پەراوێزەکانیش لە سەرجەم کتێبەکەدا لە (١-٥٩)یە.

ڕاستییەکەشی زۆر پێویست نەبووبێت، وەك لە لێکۆڵینەوەی زانستیی هەموو میللەتانی پێشکەوتووی دنیادا باوە، ئەوەم لاپەسەند نەبوو وەك لای خۆمان، کۆمەڵێ سیفەت و پیاهەڵدان بۆ ناوی هەر زاناو نووسەرە بنووسم و ئەمەش خوانەخواستە، کەمکردنەوەی ناوبانگ و ڕێزیان نییە. ناوە عەرەبییەکانیشم هەر بە ڕێنووسی کوردی نووسیوە. گەلێ جار لە ناوی شوێن هێناندا ئەگەر زۆر زانراو نەبووبێت، خستوومەتە نێو دوو کەوانەی بچووکەوە.

هەروەها هەندێ زاراوەی لاتینیی هونەری هەن، کە وەرگێڕانیان بۆ زمانی کوردی ئاسان نییە، خۆیانم بەکارهێناوە و لە کۆتایی باسەکەدا هەولێکم داوە، واتاکەیان بە کوردی لێکبدەمەوە. ئەم زاراوانە لە زمانە ئەوروپاییەکاندا بەکاردەهێنرێن و لام وایە، تا جێگرەوەی پڕ بە پێستیان لە زمانی کوردیدا پەیدا دەبن هەر ئەمانە بەکاربهێنین چاکترە.

هەندێ وتاری ترم دوای ئەم نووسینە بەرچاوکەوتوون، لەبەر قورسیی هەڵوەشاندنەوەی سیستێمی کۆدی سەرچاوەکان، لە یەك دوو پەراوێزدا ئاماژەی دووانیانم کردووە و دوان دەربارەی ئەوانی تریش بۆ دەرفەتێکی تر.

هەندێ دەق بە زمانی عارەبی و فارسی لەم باسەدا هەن، ئەوانەیان کە بە پێویستم زانیبن کردوومن بە کوردی.

لەماوەی خوێندندا لە زانستگەی ڕۆژهەڵاتناسیی لینینگراد، ژنە زاناو ڕۆژهەڵاتناسی دیاری سۆڤیەتی زینەئیدە نیکۆلایەڤنا ڤەرەژێکینای مامۆستام، میتۆدی لێکۆڵینەوەی زانستیی شیعری فێرکردووم و گەلێ ڕێگای نیشانداوم، کە لە نووسینی ئەم باسەدا سوودم لێ وەرگرتوون، بۆیە دەمەوێ سوپاسی زۆری ئەو زانایە و خوشکی دڵسۆز و زانام زاری ئۆسپ بکەم بۆ ئەو هەوڵ و یارمەتییە بەنرخەیان.

MAWLAWI.KRD

بەشی یەکەم

گۆرانەکان، زمان و ئەدەبیان

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

ئاشکرایە کورد یەکێکە لە میللەتە کۆنەکانی ڕۆژهەلاّت و دەورێکی دیاری لە دامەزراندنی شارستانیەت و کولتووری ئەم ناوچەیەدا بینیوە. بە درێژایی چەندین سەدە مێژووی کورد تێکەڵی هی میللەتەکانی ناوچەکە بووە و قەتیش ئەم گەلە ئازادی و سەربەخۆیی تەواوی لەیەك چوارچێوە و قەوارەی سیاسیدا بەخۆیەوە نەدیوە. دوای شەڕی (چالدێران ١٥١٤) کوردستان بەسەر چوار دەوڵەت: تورکیا، ئێران، عێراق و سوریادا– دابەشکرا (٩٨ل٤٢،٤٧).

لەگەڵ ئەمەشدا، میللەتی کورد لە زۆر قۆناغ و سەردەمی مێژووییدا سەربەستی و ئازادیی ناوچەیی بەدەست هێناوە، بەتایبەتی لە سەدەکانی ناوەڕاستەوە، گەلێ میرنشینییەتی بەهێزی وەکو: (بۆتان، ئەردەلاّن، هەکاری، سۆران و بابان...)ی دامەزراندووە (٩٨، ل٤٢). بەلاّم ئەم ئەمارەتانە بەردەوام لەگەڵ یەکتردا لە شەڕ و ناکۆکیدا بوون و دوژمنانی کوردیش ئاگری ئەم دووبەرەکی و ئاژاوەیەیان زیاتر خۆشکردووە و هیچ یەکێکیش لەم میرنشینانە نە بە خوایشت و نە بە زۆر نەیتوانیووە ئەوانی تر بهێنێتە ژێر ڕکێفی خۆیەوەو وەك میللەتانی بە دەوڵەت شادبووی ئەم سەرزەمینە، کوردیش دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی دابمەزرێنێ.

هەرچی چۆن بێت ئەم ئەمارەتانە لە سنووری دەستەلاّتی خۆیاندا، بوونەتە هۆی پێشخستنی کولتووری کورد و بەتایبەتیش ئەدەبەکەی. هەر بۆیەشە ئەدەبی کوردی بە چەند دیالێکتێك لەدایکبووە و پەرەی سەندووە. بێگومان ئەم ناوچەگەرییەتییەی دەستەلاّتی سیاسی و چەندین هۆی تر — کە لێرەدا دەرفەتی باس کردنیان نییە — بوونەتە کۆسپی درووست نەبوونی زمانێکی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی.

بەشی دووەم

ژیان و بەرهەمی ئەدەبی و زانستیی مەولەوی

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

ژیننامەی مەولەوی هەر بە شێوەیەکی گشتی زانراوە. سەرچاوە و بەڵگەی ئەم لایەن و ئەوی تری ژیانی زیاتر بەرهەم و نامەکانین. هەروەها هەندێ بەسەرهات و زانیاری دەربارەی ژیان و هەڵسوکەوت و هەڵوێستی مەولەوی لای بنەماڵەو کەسوکار و ناسراوانی پارێزراون، کە هەر نەوەیە و داونییەتییە دەس نەوەی دوای خۆی.

ناوی عەبدولڕەحیمە و کوڕی مەلا سەعیدە بە (مەولەوی) بەناوبانگە. ساڵی (١٨٠٦) لە دێی سەرشاتەی خواروو[21] لە دایك بووە.

---

[21] شوێنی لە دایکبوونی مەولەوی، لە سەرچاوەکاندا بە شێوەی جیاجیا نووسراوە بۆ نموونە، ئەمین زەکی بەگ دەڵێ، لە هەورامان هاتۆتە دنیا (١٥٥، ل٣٤٤). عەلائەدین سەجادی، عیزەدین مستەفا ڕەسوڵ، أ. ب. هەوری بێ ئەوەی ڕاستەوڕاست زێدی شاعیر بڵێن، وتویانە لە تاوگۆزی لە دایك بووە. مەلا عەبدولکەریمی مودەریس دەڵێ، لە سەرشاتە لە دایك بووە (٩٢، ل٢٧٧. ١٥٢، ل٧١. ١٢٧، ل١١. ١١٤، ل٦).
شایانی باسە رەئوف عوسمان لە وتاری (تصحیح مولد و مسقط رأس الشاعر مولوي) کە لە ڕۆژنامەی (العراق)دا بڵاوی کردۆتەوە. بەم وشانە کە هەروەك خۆی بە عەرەبییەکەی دەیاننووسمەوە، دەیەوێ بەرپەرچی هەموو ئەو ڕایانە بداتەوە:"إن معظم الأراء التي ابديت حول مولده، فتعوزها الدقة و التحري العلميتين ان لم يكن كلها، لأن التقليد الألي و اغفال البحث المقنن الرصين السمة البارزة فيها" (١٦٢، ل٣)، دواتر دەڵێ:"فالقرية التي فتح فيها مولوى عينيه هي ليست تاوەگوز أو سرشاتە، أو هورامان كما أوردها الأساتذة الفضلاء بل (تاوگوزى تاوگوز) وتسمى أيضا ب(قەلاجى)" (١٦٢/ ل٣).
ڕاستییەکەی کاتی خۆی ئەم وتارەی رەئوف دڵەڕاوکەیەکی لا پەیداکردبووم، نازانم بۆ وام بە خەیاڵدا دەهات، کە لەو سەفەرەی سەرشاتەی هاوینی ساڵی ١٩٧٢دا، منیش ئەمەم لە سەیید موحسینی نەوەی مەولەوی بیستبێ. دەشزانم، کە رەئوف خزمی بنەماڵەی مەولەوییە و وەك لەو چەند دێرەی پێشووشدا باسی خۆیی کردووە، خەریکی لێکۆڵینەوەی ورد و زانستییە، بۆیە لام وانەبوو کە لەو بن دەست و نزیکییەوە هەروا ئەم وتارە بنووسێت و دوای چەند ساڵێك بێتەوەو لە (ژمارە ٦١ی "کاروان" ل ٤٦ی، ١٩٨٧)دا ئەم ڕایەمان بۆ بنووسێت:"لم يذكر أحد من الأفاضل مؤرخي أدبنا الكردي بأنه ولد في قرية (سرشاته السفلى). (سەرشاتەی خواروو) لە کوێ و (تاوگۆز – قەڵاجی) بە (قەڵاج) بوو لە کوێ؟

بەشی سێیەم

دیوانی مەولەوی: ژانر، بابەتی لیریکی و لایەنە هونەری و ئیستێتیکییەکانی

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

شیعری ئایینی

سەرجەم لیریکای مەولەوی بە شێوەیەکی ئۆرگانیی تونـدوتۆڵ تێـك ئاڵاوە و یەکیەتییەکی تەواوی هەیە. شاعیر لە ڕوانگەی ئایینی و سۆفیی خۆیەوە، سەیری دیاردە و ڕووداوی کەسانی دەوروبەری خۆی دەکات. هەرچەندە تەنیا پێنج غەزەلی سەربەخۆی ئایینی هەیە، بەڵام فەلسەفە و بیری ئایینی لەسەرلەبەری شیعرەکانیدا ڕەنگیانداوەتەوە.

لە هەندێ غەزەلی وەکو:"ئەی گرد مەوجوودێ جە تۆ گرت مایە"، "باعیس وجوود جە ماه تا ماهی" (د.، ل٣١ – ٣٣، ٦١ – ٦٣)دا، شاعیر ڕووی لە بارەگای یەزدان کردووە و نزای لێ دەکات، کە لە هەڵە و سەرپێچی و گوناهەکانی خۆش ببێت. مۆتیڤی ئەم شیعرانە، نزاو پاڕانەوە لە یەزدان و ترس لە ڕۆژی حساب و قیامەتن:

یاگێو تەر نییەن داد وێم کەروون

جە دەس تۆ بێداد وە لای کێ بەروون؟

واوەیلام بێ حەد، زاریم بێ شۆمەن

جە لای تۆ فەریاد، جە دەس تۆمەن (د.، ل٣٣)

شاعیر بیری لای ئەوەیە، ئاخۆ پێغەمبەر شفاعەتی بۆ دەکات یان نەء؟ دوایی دڵی خۆی دەداتەوە و دەڵێ، خەمم نییە، ڕووی زەردم لە ڕۆژی ئاخیرەتدا دەبێتە هۆی بزواندن و نیگەرانیی پێغەمبەر (د.، ل٢١٣ – ٢١٦).

مەولەوی غەزەلێکی لەسەر مەزاری (باوە یادگار) وتووە، کەیەکێك بووە لە ئیمام زادەکان – دیارە ئەم شیعرەی لە وەختی پیری و نابینایی خۆیدا وتووە:

وە ڕەوەزتانا هەر نوور باران بۆ

نامەی شیعری

بە شیعر نامەنووسین لە ئەدەبی کوردیدا زۆر باونەبووە، کەچی ئەم بابەتە لە شیعری مەولەویدا زۆر بەرفراوان گەشەی سەندووە. ٨٨ غەزەلی وای هەن، کە دەکەنە ٤١٪ی سەرجەمی غەزەلەکانی و ٨٥٠ بەیتن.

لە پەرەپێدان و خولقاندنی ئەم دیاردە — ژانری نامەی شیعریدا، دەتوانرێ ڕێبازی باو وزاڵی هونەرەکەی مەولەوی دەست نیشان بکرێت، ئەویش پەیوەندیی پتەو و بەربڵاو و کۆنکرێتیی ئەوە، لەگەڵ دەوروپشت و مرۆڤی ڕۆژگارەکەیدا، ئەمەش بەڵگەیەکی بەهێزی هەڵوێستی بزۆز و ژیانی کۆمەڵایەتیی شاعیرن.

٤٠ نامەی شیعرییان زانراوە بۆ کێی نووسیوون: ١٨ یان بۆ شێخە نەقشبەندییەکانی هەورامانن، سێ غەزەلیان بۆ شێخی سیراجەددینن، ١٠ غەزەلیان بۆ شێخی بەهائەددین و چواریان بۆ زیائەددین و یەکێکیشیان بۆ تاجەددینە.

ئەم غەزەلانە پڕن لە ڕێزو خۆشەویستی و سۆزی شاعیر بەرانبەر شێخەکانی و بەرهەمێکی هونەریی پڕ لە وشە و تەعبیری شیعریی بەرزن و هەرچەندەش بۆ یەك بابەت وتراون، بەڵام یەك جۆر و دووبارەبوونەوەی یەکدی نین. هەڵوێستی شاعیریان بە ڕاشکاوی دەربارەی ئەو کەسەی بۆی نێردراوە ڕوونە. ئەوانەی بۆ شێخی سیراجەددینن، خۆشەویستی و دڵسۆزییەکی بێ سنووریان بۆ شێخ تێدایە. غەزەلەکانی شێخی بەهائەددین هەمان خۆشەویستی و ڕێزیان تێدا دەدرەوشێتەوە، بەڵام بە هەناسە و شێوەیەکی تر، ئەگەر مەولەوی لەوانەی شێخی سیراجەددیندا زۆر بە تەوازعەوە دوابێت و ماوەی ڕێزو قەدری لە

هەندێ لە خەسیەتە هونەرییە تایبەتییەکانی لیریکای مەولەوی

غەزەلەکانی مەولەوی ستروکتوورەی تایبەتیی خۆیانیان هەیە و جیایە لە هەندێ نموونەی غەزەلی کلاسیکیی کوردی، کە هەر بەیتەی زۆربەیان مانای سەربەخۆی هەیە. لە شیعری مەولەویدا بەیتەکان بەیەکەوە بەستراون و یەك یەکتری تەواو دەکەن. هەموو غەزەلێکی کۆمپازیسیای خۆی: سەرەتا، ناوەند و کۆتایی هەیە.

لە سەرەتای غەزەلەکاندا شاعیر ڕووی لە خوێنەر دەکات و وریای دەکاتەوە و سەرنجی بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ و سۆز و هەستێکی تێدا دەورووژێنێ. زۆرجار بۆ ئەوەی کاتی شیعرەکە بە شێوەیەکی دیاریکراو دەست پێ بکات دەڵێ:"ئێمشەو، ئیمساڵ... هتد" بەپێچەوانەی گەلێ لە شاعیرانی دیالێکتی گۆرانییەوە، مەولەوی تەعبیری یەکەمی نیوبەیتی یەکەم زۆر دووبارەناکاتەوە[50].

هەندێ جار لە کۆتایی غەزەلەکانیدا، وەکو شیعری تەقلیدی پەنا بۆ ساقی دەبا. مەولەوی کەم لە دوا بەیتی شیعرەکانیدا، نازناوی شیعریی خۆی (مەعدووم) دێنێ، جاروباریش لە شوێنی تری غەزەلەکانیدا دێ.

---

[50] بۆ نموونە ئەم دێرە شیعرەی بێسارانی دەهێنمەوە:

Payiz amawe, payiz amawe
'Ewdî new payiz, ce no amawe

(٧٥، ل٤٨).

هونەری تێهەڵکێش و ئاماژەی شیعری شاعیرانی تر، هەروەها ئایـەت و حەدیـسی بـە دستووری شیعری کلاسیکی بەکارهێناوە.

شاعیر بە شێوەیەکی بنەڕەتی کێشی دەپەنجەیی، کـە کێـشێکی تایبەتـە بـە گـۆرانیی فۆلکلۆریی کوردی، بەکارهێناوە. خەسیەتییەکی هونەریی زۆر بەرزی شیعری مەولەوی ئـەو هارمۆنیایەیە، کە لە مۆسیقای ناوەوەی شیعرەکانەوە، لـە یـاری بـە پیـت و وشـەکردنەوە درووست دەبێ.

مەولەوی بۆ هەر بابەت ومۆتیڤە ئاوازی شیعریی تایبەتیی هەیە، لەم تاکـە وەزنەشـدا، ئەو گەلێ وەستاکاری نواندووە و ڕەنگاوڕەنگی کردوون:

١ـ کێشی دەپەنجەیی، کە ئیستێك لە ناوەڕاستیدا هەیە، ٥ + ٥:

Hamderdan êşê, hamderdan êşê
Pêmewen êşê, çi terze êşê (د.، ل٤٨٢)

٢ـ جارجار هەر پێنج پەنجەیە و واتایەکی سەربەخۆی هەیە:

Leyl asa nazê, şîrîn cemaĺê
Mecûn niyazê, Farhad ehwaĺê (د.، ل٤٨٢)

٣ـ ئەمەش جۆرێکی دوو ئیستیی بەم شێوەیە:

5+2+3 5+2+3
Xan u man xamoş, bê to, ŕoĺê ŕo
Etfalan medhoş, be to, ŕoĺê ŕo (د.، ل١٠٠)

٤ـ ئەوەی پێشوو بە شێوەیەکی تر:

MAWLAWI.KRD

بەشی چوارەم

سەرچاوەکانی شیعری مەولەوی و

کارتێکردنی لیریکای لە شیعری کوردی

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

سەرئەنجام

دەوری مەولەوی لە گەشەپێدان و نوێکردنەوەی لیریکای کوردیدا

لە کاتی کارکردن و تۆژینەوە و تاوتووکردنی سەرچاوەکان و تێکستی شیعری و نامەکانی مەولەویدا و لە هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی ژیان و خوێندن و پەیوەندییدا لەگەڵ شاعیر و زانایان و ئەمیران و خزم و ناسیاواندا، هەندێ فاکتی ژیانی مەولەوی ساغکرانەوە و ڕوونکرانەوە.

بەراوردێکی سیستێم ئامێزی بەرهەمی لیریکی مەولەوی لەگەڵ شیعری گۆرانی و کوردی بە گشتی و ئەدەبی کلاسیکیی فارسیدا، ئەوە دەسەلمێنێ، کە مەولەوی شاعیرێکی هەڵکەوتوو و خاوەنی دنیای شیعری و داهێنانی تازە و تایبەتیی خۆی بووە.

مەولەوی لیریکای خۆیی بە گیانێکی زۆر نوێیەوە نووسیووە و بابەتی شیعری کلاسیکیی کوردیی بەرفراوان و دەوڵەمەند کردووە، هەندێ ژانری وەکو فەرد و دووبەیت، کە دیاردەی بەرچاوی ئەدەبی کوردی نەبوون هێناوەتە ناوەوە و بەپێزی کردوون. دەوری دیاری مەولەوی لە پەرەپێدانی ژانری غەزەلدایە. شاعیر بابەتی غەزەلەکانی گەشەپێداوە و شێواز و مەودایەکی لیریکیی تازەی پێداون، بە تایبەتیش ژانری نامەی شیعری و لاواندنەوەی لە چوارچێوەیەکی هونەریی بەرزدا و بەگیانێکی تازەکارانەوە دەربڕیوە.

وەسپی سرووشت لای مەولەوی لە ڕووی بەرەو لووتکە چوون و کامڵ بوونەوە نرخ و بایەخێکی هونەریی ئێجگار گەورەی هەیە. سرووشت بناغەیەکی پتەوی وێنە

شیعرییەکانی مەولەوییە. بەو بیست و چوار غەزەلەی، تابلۆی هونەریی وەرزەکانی ساڵ و دیاردەکانی تری سرووشتی کێشاوە. لایەنی داهێنەرانەی ئەم بابەتەی لە وردەکاری و پیشاندانی سرووشتی تایبەت و زیندوو و بزۆز و دینامیکدایە.

شاعیر فەرهەنگی شیعری کوردیی بە زاراوە و وێنەی تازە دەوڵەمەند کردووە. مەولەوی شارەزایەکی گەورەی فۆلکلۆری کوردی و ئەدەبی کوردی بووە و کارامانە بۆ دۆزینەوەی تەعبیری هونەریی تازە و مشتوماڵ کردن و زاخاودانەوەی کەرەسەی دەربڕینی شیعری کوردی سوودی لێ وەرگرتوون و بەکاریهێناون. فۆرمی فەردی لە فۆلکلۆرەوە وەرگرتووە و کردوویەتییە ژانرێکی بەرچاوی شیعرەکانی. داستانی فۆلکلۆری و راز و ئەفسانە و پەند و قسەی نەستەق لە شیعرەکانی مەولەویدا بە شێوەیەکی تازە ڕەنگیان داوەتەوە و دارێژراونەتەوە. مەولەوی تابلۆی ژیانی کوردەواری و گەلێ داب ونەریتی جەژن و شایی و گەرمیان و کوێستان کردنی کۆچەرانی کوردی کێشاوە.

فەرهەنگی شیعری مەولەوی بێجگە لە فۆلکلۆر و ئەدەبی کوردی، بە زاراوە و هەندێ لایەنی هونەریی بەرزی ترادیسیای شیعریی میللەتانی دراوسێی کورد دەوڵەمەندە.

بێگومان مەولەوی بە شێوەیەکی چاك شارەزای شیعری فارسی و بەرهەمەکانی حافز ومەولانای ڕۆمی و شاعیرانی تر بووە و باشیان لێ تێگەیشتووە و کاریان لە لیریکای کردووە. هەندێ مۆتیڤ و وێنەی حافز و مەولانا لای مەولەوی هەن، بەڵام بە هیچ شێوەیەك مانای کارتێکردنی میکانیکی نین.

یەکێك لەو لایەنانەی لێیان کۆڵرایەوە، توێژاڵی ڕەنگنی سۆفییانەی لیریکای مەولەوی بوو. نووسەری ئەم چەند دێڕە، بۆ تۆژینەوە لەم مەسەلە ئاڵۆزە بێجگە لە شیعر و نامە و بەرهەمەکانی مەولەوی، گەلێ سەرچاوەی دەربارەی سۆفیزم — نووسراوی زانایانی ناوداری

وەکو ئی. یا. بیرتلس، ئە. ن. بولدریڤ، نیکلسون، ز. ن. ڤەرەژێیکینا و زانایانی ئیسلام و شاعیرە سۆفییە ناودارەکانی فارسی خوێندۆتەوە و سوودی لێ وەرگرتوون.

ئاشکرایە شیعرەکانی مەولەوی دەربڕی تەریقەتی نەقشبەندی بوون، کە لە سەدەی هەژدەیەمدا زۆر گەشی سەندووە، ئامانجی ریفۆرمی ئیسلام بووە، هەندێ لە چەمکەکانی ئەم تەریقەتە لە مەسەلەی سەر لە دنیا دەرکردن و واز لە ژیانی مادی لە پێناوی ئایدیالی و بەرژەوەندیی خەڵك هێناندا — خۆیان دەنواند.

مەی چوارچێوە و مەودایەکی فەلسەفیی لای مەولەوی وەرگرتووە. وەك شاعیرانی سۆفی، مەولەویش سوودی لەم ڕەمزە درەوشاوەیە وەرگرتووە. شیعری مەی لای سۆفییەکان پڕ ئایدیاڵ و مانای گیانیی بەرزە. مەبەست لە مەی لای ئەوان وازهێنان بووە لە ژیانی دنیایی و خۆ ئامادەکردن و نزیکبوونەوە بووە لە ڕاستیی یەزدانی و تواندنەوە تێیدا. زۆر دەگمەن مەولەوی مەیی بە مانا سادەکەی بەکارهێناوە.

لێکۆڵینەوەی دەقە شیعرییەکانی مەولەوی دەمانگەیەنێتە ئەنجامێکی زۆر گرنگ و بەبایەخ، ئەویش ئەوەیە، کە دیالێکتی گۆرانی، دیالێکتێکی زمانی کوردییە، هەر لەبەر ئەوەش نا، کە گۆرانەکان خۆیان بە کورد دەزانن، بەڵکو ئەو ڕانان و تۆژینەوە مێژوویییە — ئەدەبییە ئەمە دەسەلمێنێت.

هەروەها بەشێکی ئەم کارنامەیە تەرخانی پەیدابوون و گەشەسەندنی ئەدەبی گۆرانییە لە سەدەی چواردەیەمەوە تا نۆزدەیەم و ئەمەش پیشانی دەدا، کە بەرهەمی مەولەوی بە دیالێکتی گۆرانی لووتکەیەکی لیریکای کلاسیکیی کوردییە.

دەوری بەرهەمی مەولەوی لە پێشخستن و گەشەپێدانی لیریکای گۆرانیدا زۆر دیار و کاریگەرە و تەئسیری لە شاعیرانی وەکو (کۆماسی، بولبول، فەخرولعوولەما، مەلا نیزام، جەباری...هتد) کردووە. ئەم شاعیرانە مەولەوییان بە باوکی گیانی و ڕابەری شیعریی

خۆیان زانیوە و وەك ئەم ئاوڕیان لە ئەدەبی میللی داوەتەوە و حەزیان لە لاسایی کردنەوەی مەولەوی بووە.

نەك هەر لە ئەمان، بەڵکو تەئسیری لەو شاعیرانەش کردووە، کە بە دیالێکتی کرمانجیی خواروو شیعریان نووسیووە. بە تایبەتیش ئەمە لە بەرهەمی پیرەمێرد و گۆراندا بە ڕوونی دەردەکەوێ. پیرەمێرد بە شێوەیەکی میکانیکی و وەستاو سوودی لە شیعری بە دیالێکتی گۆرانی نووسراو بە گشتی و لیریکای مەولەوی بەتایبەتی وەرگرتووە. ئەو هەموو دێڕ و کۆپلێتانەی شیعری مەولەوی نیشان دران، کە بە هەڵە بە هی پیرەمێرد لە قەڵەمدراون. دەوری پیرەمێرد لەوەدا بووە، کە نموونەکانی ئەم ئەدەبەی بڵاوکردۆتەوە و گەلێ وشە و کەرەسە و ئامێری هونەریی هێناوەتە ناو کرمانجیی خوارووەوە. بەڵام لای گۆران ئەم تەئسیرە شەقڵێکی ئاسایی هونەری و ڕەوتی پرۆسێسی داهێنانی گرتۆتە خۆی.

لیریکای مەولەوی کاری لە هەندێ لە شاعیرانی نەوەی هەفتاکانیش کردووە. ئەمانیش هانایان بۆ دنیای هونەریی بەرین و گیانی عاشقانەی ئەو بردووە و دەیبەن، سوود لە مۆتیف و کەرەسە و بیر و شێوازی شیعری مەولەوی وەردەگرن، سەرەڕای ئەوەی کە مەولەوی و عەنبەرخاتوونی خێزانی بوونەتە دوو ڕەمزی گەورەی ئەدەبی کوردیی ئەم سەردەمە، ڕەمزن بۆ هونەری بەرز.. نیشتمان، ئازادی، جوانیو هەموو چەمكو بیرێکی یەزدانیی بەرز.. شیعرەکانی مەولەوی دەربارەی بابەتی وا نەمری وەکو ژیان و مردن و نهێنیی بوون و ئەندێشەی زاتیی ئادەمیزادن، کە تا دنیا دنیایە، هەر سەرچاوەیەکی ڕوون و وشك نەبووەوە دەبن و کار لەتەوە لە دوای نەوەی کورد دەکەن.

سەرچاوەکان

١. Абрамович Г.Л. Введение в литературоведение. М.,1979.

٢. Алиев Г.Ю. Персоязычная литература Индии. Краткий очерк. М., 1961.

٣. Арабская средневековая культура и литература. Сборник статей зарубежных ученых. М., 1978.

٤. Афсахоз Аблохон. Лирика Абду ар-Рахмана Джами.Афтореф. док. дис. М., 1980.

٥. Ахондоф Ф. М. Избранное. М., 1963.

٦. Бертельс Е. Э. Заметки по поэтической терменологии персидских суфиев. Избраные труды. Суфизм и суфийская литература.М.,1965, с. 109-125.

٧. Бертельс Е. Э. Литература на персидском языке в Средней Азии." Советское Востоковедение". Т.5. М., 1948, с. 199- 228.

٨. Бертельс Е. Э. Низами. Творческие пути поэта. М., 1950.

٩. Бертельс Е. Э. Персидская поэзия в Бухаре. М., Л., 1935.

١٠. Бертельс Е. Э. Словарь суфийских терминов Мираат-и ушак.- Избранные труды. Суфизм и суфиская литература. М., 1965, с.126-177.

١١. Болдырев А.Н. Два ширваниских поэтов : Низами и Хагани. – Памятники эпохи Руставели. Л., 1936, с.11-138.

١٢. Брагинский И.С. Иранское литературное наследие. М., 1984.

١٣. Бушмин А.С. Наука о литературе. Проблемы. Суждения. Споры. М., 1980.

١٤. Васильва Е.И. О жизни Мастуре. Курдской поэтессы и историографа. ПП и ПИКНВ. Л., 1982, с.12-16.

١٥. Васильева Е.И. Введение к кн: Хроника (История курдского княжеского дома Бани Ардалана). М., 1984.

١٦. Ворожейкина З.Н. Исфаханская школа поэтов и литературная жизнь Ирана в предмонгольское время. Х11- начало Х111 в. М., 1984.

١٧. Ворожейкина З.Н. Пейзаж в персидском четверостишии Х11 – Х111 вв. ПП и ПИКНВ. Л., 1974, с. 101- 105.

١٨. Ворожейкина З.Н. Послания к меценату.- ПП и ПИКНВ.Л., 1973, с. 90-93.

١٩. Ворожейкина З.Н." Стансы" о зульфах.- ПП и ПИКНВ.Л., 1972, с. 151-155.

٢٠. Ворожейкина З.Н. Фольклорные модели в персидских лобовных четверостишиях Х11 века. – ПП и ПИКНВ. Л., 1982. Ч.П, 16-21.

٢١. Джалил Ордихан и Джалил Джалил. Курдские пословицы и поговорки на курдском и русском языках. М., 1972.

٢٢. Жуковский В.А. Секта "людей истины" . Ahli - Haq в Персии. СПб., 1886.

٢٣. Крачковский И.Ю. Вино в позии ал – Ахталя (опыт историко – культурного и стилистического анализа). Избранные сочинения. Т.2 , М.,- Л., 1958, с.417-432.

٢٤. Крачковский И.Ю. Черты андалусской природы в стихах арабского поэта "Садовника" Х1- Х11 в., - Избранные сочинения- Т.2, М., Л., 1956.

٢٥. Крымский А.Е. История Персии, её литературы и дервишской теософии.Т,1.М,1914.

٢٦. Куделин А.Б. Классическая арабо-испанская поэзия (конец Х – середина Х11 вв.) М., 1973.

٢٧. Куделин А.Б. Мотив в традиционной арабской поэтике У111 – Х вв.," Восточная Поэтика" . М., 1983, с.7-25.

٢٨. Курдоев К.К. Граматика курдского языка на материале диалектов курманджи и сорани. М., 1978.

٢٩. Курдоев К.К. Категория рода и обьектная конструкция в заза. – Иранское языкознание, история, этимология, типология (К 75 – летио профессора В.И.Абаева). М., 1967.

٣٠. Лазарев М.С. Курдистан и курдиская проблема. М., 1964.
٣١. Лерх П.И. Исследования об иранских курдах и их предках северных халдеях. Кн. 1-3, СПБ, 1856 – 1858.
٣٢. Лотман Ю.М. Анализ поэтического техта. Л., 1972.
٣٣. Лотман Ю.М. Структура художествеонного техта. М., 1970.
٣٤. Маккензи Д.Н. Курманджи, курди и горани. – " Народы Азии и Африка". М., №1, 1963.
٣٥. Минорский В.Ф. Курды. Заметки и впечатления. ПГ, 1915.
٣٦. Мирзоев А.М. Рудаки – жизнь и творчество. М., 1968.
٣٧. Никитин В. Курды. М., 1964.
٣٨. Омар Хайям. (Рубаи). Ташкент, 1978.
٣٩. Османов М.Н.О. Стиль персидского – таджикской поэзии 1Х – Х11вв. М., 1974.
٤٠. Османов М.Н. Частный словарь Унсури. М., 1970.
٤١. Пригарина Н.И. Образное содержание бейта в поэзии на персидском языке. – " Восточная Поэтика", М., 1983, с.89 – 109.
٤٢. Рейснер М.Л. Основные этапы развития газельной лирики на фарси в Х – ХУ вв. Афтореф.кан.дис. М., 1980.
٤٣. Руденко М.Б. К вопросу о курдской литературе. В кн. : " Сборник в чест акад. И.А. Орбели – Исследования по истории культуры народов Востока". М.,-Л.,1960.
٤٤. Руденко М.Б. Курдская литература ХУ11 в. – " Народы Азии и Африки", № 3, М., 1973.
٤٥. Самадов Т. Жанр газели в творчестве Анвари – Афтореф. кан. дис. Душ.,1974.
٤٦. Смирнова И.А. и Эйюби К.Р. Фонетика курдского языка (диалект мукри). Л.. ١٩٨٥.
٤٧. Соколов А.Н. Теория стиля. М., 1968.
٤٨. Стеблева И.В. Семантика газелей Бабура. М., 1982.
٤٩. Филин Ф. П. Истоки и судба русского языка . М., 1981.

٥٠. Фильшгинский И.М. Арабская классическая литература. Краткий очерк. М., 1981.
٥١. Фольклор . Поэтика и традиция. Сборник статей. М., 1981.
٥٢. Фролова О. Б. Поэтическая лексика арабской лирики. Л., 1984.
٥٣. Хазнадар М. Очерк современной курдской литературы. М., 1967.
٥٤. Хамояан М. У. К истории изучения заза. – (Вопросы фразеологии, стилистики и грамматического строя восточных языков). Самарканд, 1972, с. 69- 82.
٥٥. Хамоян М. У. К установлению критериев классификации курдского языка. – Совешание по обшим вопросам диалектологии, истории языка. М., 1973, с.53-
٥٦. Хуршид Эфенди, Чириков. – Сборник географических, топографических и статистических мастер по Азии. Выпуск № 1У.СПБ. 1883.
٥٧. Юсупова З.А. Глагольные основы в диалекте авромани (в сопоставлении с сорани и курманджи). – ПП и ПИКНВ, Л., 1985, ч, 11, 77 – 84.
٥٨. Bruienssen van M.M. Agha, sheikh, and state. On the Social and Political Organization of Kurdistan. Amstrdam, 1978.
٥٩. Edmonds C.J. Kurds, Turks and Arabs. London, 1957.
٦٠. Jaba A.Recueil de notices et recits kourdes . Servant a la connaissance de la langue, de la literature et des tribus du Kourdistan. St. – Pb., 1860.
٦١. Mackenzie D.N. Kurdish Dialect Studies. Vol 1-2, L, 1961-1962.
٦٢. Mackenzie D.N. The Dialect of Awraman (Hawraman - i – Luhon). Kobenhaven, 1966.
٦٣. Mackenzie D.N. The Origins of Kurdish – Transactions of the Philological Society. London, 1961.
٦٤. Mann O – Hadank K. Mundarten der Guran – Kurdish – Persische Forschungen. Abt 3, Bd, 2.B, 1930.
٦٥. Minorsky V. The Guran. BSOAS, L., 1943, vol.X1, pt.1, p.76 – 103.
٦٦. Mokri M. Les Vents du Kurdistan. Contribution Scientifique aux studes iraniennes. P., 1970.

٦٧. Morgan J. de. Dialectes kurdes, langues et dialects du Nord de la Perse – Etudes Linguistiqu de la mission scientifique en Perse. T.5., P, 1904.

٦٨. Muller F. Zaza – Dialekt der Kurdensprache. Wien, 1855.

٦٩. Rousseau J.F.X. Extrait de l'tineraire d'un voyage en Perse par la voie de Baghdad Fungruben des Orients c Miens de l'orient Wien, 1813, Bd 111, c. 85 – 98.

٧٠. Soane E.B. A Short Anthology of Guran Poetry, JRAS, №1, January, L., 1921.

٧١. Soane E.B. Grammar of the Kurmanji of Kurdish Language. L., 1913.

٧٢. Soane E.B. Report on the Sulaimania distried of Kurdistan. Celcata.1919.

٧٣. The Encyclopedia of Islam . L., v.1, 1960, 2, 1965,3, 1966.

٧٤ـ نازیزان هەرەکۆلی، کلاسیکێن مە "هاوار" شام، ١٩٤٣، ر ٥٢٤ — ٥٢٥.

٧٥ـ بێسارانی، دیوان، کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی کیومرس نیک رەفتار، بەغداد، ١٩٨٢.

٧٦ـ پیرەمێرد، نارەزوویەکی پەسەند، "گەلاوێژ"، بەغداد، ژ٣، مارتی ١٩٤٥، ل٥٨ — ٥٩.

٧٧ـ پیرەمێرد، جواب بۆ جناب حسێن حزنی افندی مکریانی محترم "ژیان" سلێمانی، ١٩٦٣، ژ ٤٧٦، ل١ - ٢.

٧٨ـ پیرەمێرد، دیوان، لێکۆڵینەوە و دەرکردنی محمد رەسوڵ هاوار، بەغداد، ١٩٧٠.

٧٩ـ توودار عبد الصمد، چمکێکی مێژووی هەورامان و مەریوان — بەشێك لە کتێبی (نور الانوار) محمدی ملا کریم لە فارسییەوە کردوویەتی بە کوردی، بەغداد، ١٩٧٠.

٨٠ـ جاف ئەنوەر قادر محەمەد، گەشتێك بە جیهانی مەولەویدا، (بەیان) بەغداد، ژ ٢٣ — ١٩٧٦.

٨١ـ جزیری، دیوان، تویژاندنا صادق بهاءالدین ئامێدی، بەغداد، ١٩٧٧.

٨٢ـ چەلەبی ئەولیا، کورد لە مێژووی دراوسێکانیدا — بەشێك لە سیاحەتنامەکەی، وەرگێرانی ناکام، بەغداد ١٩٧٩.

٨٣ـ دزەیی عەلی فەتاح، شیعرێکی تازەی عەلی حەریری، "کاروان". هەولێر ژ٢٨، ١٩٨٥، ل٢٢ — ٣٧.

٨٤ـ دیلان، دیوان، بەغداد، ١٩٦٩.

٨٥ـ رەسوولّ عیززەدین مستەفا، فۆلکلۆری کوردی و ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی (لێکۆڵینەوە)، بەغداد، ١٩٧٠.

٨٦ـ رەسوولّ عیزەدین مستەفا، سەرنجێ لە زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردی، بەغداد، ١٩٧١.

٨٧ـ رەسوول عیززەدین مستەفا، شیعری کوردی (ژیان و بەرهەمی شاعیرانی)، بەشی یەکەم، بەغداد، ١٩٨٠.

٨٨ـ رەنجووری، دیوان، لێکۆڵینەوە و لە چاپدانی محەمەد عەلی قەرەداخی، بەغداد، ١٩٧٣.

٨٩ـ زامدار مەحموود، دەروازەیەك بۆ ئاواز و گۆرانیی کوردی، بەغداد، ١٩٨٠.

٩٠ـ سجادی علاءالدین، ئەدەبی کوردی و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کوردی، بەغداد، ١٩٦٨.

٩١ـ سجادی علاءالدین، سۆفییەتی لە هۆنراوەی کوردیدا "گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد"، بەغداد، بەرگی شەشەم. ١٩٧٨، ل٣٧ — ٧٧.

٩٢ـ سجادی علاءالدین، مێژووی ئەدەبی کوردی، چاپی دووەم، بەغداد، ١٩٧١.

٩٣ـ سجادی علاءالدین، نرخ شناسی، بەغداد، ١٩٧٠.

٩٤ـ صەیدی، دیوان، پێشەکی و لێکدانەوەی محمد امین کاردۆخی، سلێمانی، ١٩٧١.

٩٥ـ فوئاد کەمال، زاراوەکانی زمانی کوردی و زمانی ئەدەب و نووسینیان، "زانیاری"، بەغداد، ژ٤، ١٩٧١، ل١٦ — ٢٤.

٩٦ـ فوئاد کەمال، فەقێی تەیران، "بەیان" بەغداد، ژ٢١، ١٩٧٢، ل٣٦ — ٣٩.

٩٧ـ فیضی أمین، انجمن ادیبان کورد، اسطنبول، ١٩٢٠.

٩٨ـ قاسلمو عبدالرحمن، کوردستان و کورد، بەغداد، ١٩٧١.

٩٩ـ قوباد خانای، شیرین و خەسرەو، محمدی ملا کریم ساغی کردۆتەوەو فەرهەنگی بۆ رێکخستووە و پێشەکیی بۆ نووسیووە، بەغداد، ١٩٧٥.

١٠٠ـ قەرداخی عەلی شێخ عومەر، مەولەوی و سروشت، بەغداد، ١٩٧٨.

١٠١ـ قەرەداخی محەمەد عەلی، شارۆیەك لە باغچەی ئەدەبی مەولەوی "گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد"، بەغداد، بەرگی شەشەم، ١٩٧٨، ل٢٢٦ — ٢٦٩.

١٠٢ـ قەفتان تۆفیق، مێژووی حوکمدارانی بابان لە قەڵاچوالان، بەغداد، ١٩٦٩.

١٠٣ـ کوردۆ قەناتی، تاریخا ئەدەبیاتا کوردی، ١، ستۆکهۆڵم، ١٩٨٣.

١٠٤ـ گۆران، دیوان، کۆکردنەوەو ئامادەکردن و پێشەکیی و پەراوێز بۆ نووسین محمدی مەلا کریم، بەغداد، ١٩٧٧.

١٠٥ـ گۆران، مەولەوی و شیعری موناسەبەت، "هەولێر"، ژ٢٧، کانوونی دووەمی ١٩٥١، ژ٨، ١٠، ١٣ — ١٧ی شوباتی ١٩٥١.

١٠٦ـ گۆران، یادی پیرەمێرد، بەغداد، ١٩٥٩، ل ٩٧.

١٠٧ـ محەمەد ئەمین حسەین، تێلنیشان لە شیعری مەولەویدا "بەیان" بەغداد، ژ٧٦، کانوونی دووەمی ١٩٨٢، ل٨ — ٢٦.

١٠٨ـ مدرس ملا عبدالکریم، یادی مەردان، ب -١، بەغداد، ١٩٧٩.

١٠٩ـ مدرس ملا عبدالکریم، یادی مەردان، ب — ٢، بەغداد، ١٩٨٣.

١١٠ـ موتابچی ئەمین عەلی، شاعیرانی کورد و ئەدەبیاتی فارسی "گۆڤاری کۆلیجی ئەدەبیات" بەغداد، ژ١٦، ١٩٧٣، ل٥ — ٣٠.

١١١ـ موکریانی حسین حوزنی، مەولەوی، "روناکی"، رەواندز، ژ٧، ١٩٣٦.

١١٢ـ مەحوی، دیوان، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی مەلا عبدالکریمی مدرس و محمدی مەلا کەریم، بەغداد، ١٩٨٠.

١١٣ـ مەولەوی، دیوان، بلاوکردنەوەی پیرەمێرد، سلێمانی، ب -١-١٩٣٥، ب-٢-١٩٤١، رۆحی مەولەوی، چاپی دووەم، بەغداد، ١٩٦٨.

١١٤ـ مەولەوی، دیوان، کۆکردنەوەو لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەی ملاعبدالکریمی مدرس، بەغداد ١٩٦١.

١١٥ـ مەولەوی، عەقیدەی مەولەوی، پێشەکی و لە چاپدانی محەمەد عەلی قەرەداخی، بەغداد، ١٩٧٧.

١١٦ـ مینۆرسکی ڤ، گۆران، وەرگێڕانی ناجی عەبباس "گەلاوێژ" بەغداد، ژ٦،٥، ٧، ٨، ٩، ١٩٤٤.

١١٧ـ نالی، دیوان، لێکۆڵینەوەو لێکدانەوە و پێشەکی بۆ نووسینی ملاعبدالکریمی مدرس و فاتح عبدالکریم، پیاچوونەوەی محمدی ملا کریم، بەغداد، ١٩٧٦.

١١٨ـ نەبەز جەمال، زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ، ١٩٧٦.

١١٩ـ وەهبی تۆفیق، نەسڵی پیتەقاڵبی "نە"ی شێوەی سلێمانی "گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد" بەغداد، ژ١، ١٩٧٣، ل١٠ – ١٣.

١٢٠ـ وەهبی تۆفیق، کرمانج لە (کورمانج)ەوە نییە، "گەلاوێژ" بەغداد، ژ٥ ٦ نیسان و مایسی ١٩٤٠.

١٢١ـ هەورامانی محەمەد ئەمین، تەماشاکردنێکی سەرپێی زاری سۆرانی و زاری هەورامی، "گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد" بەغداد، ب -٢، ب -٢، ١٩٧٤، ل١١٧ -١٦٥.

١٢٢. هەورامانی محەمەد ئەمین، زاری زمانی کوردی لە تەرازووی بەراوردا بەغداد، ١٩٨١.

١٢٣ـ هەورامانی محەمەد ئەمین، کاکەیی، بەغدا، ١٩٨٤

١٢٤ـ هەورامی دانا، پیرشالیاری زەردەشتی، بەغداد، ١٩٦٨.

١٢٥ـ هەورامی عوسمان، ژیان و بەسەرهات و هۆنراوەی وەلی دێوانە، بەغداد، ١٩٧٦.

١٢٦ـ هەورامی عوسمان، نوێشکێ دەربارەی بێسارانیی بلیمەت، "کاروان" هەولێر، ژ٦، ئازاری ١٩٨٣، ل١٠.

١٢٧ـ هەوری أ. ب. مەولەوی شای شاعیرانی لاهووت و زانایی و خۆشەویستی کورد لە چەرخی نۆزدەهەمدا، سلێمانی، ١٩٧٣.

١٢٨ـ یوسف عبد الرقیب، دیوانا کرمانجی، نەجەف، ١٩٧١.

١٢٩ـ حافظ، دیوان، بر اساس نسخهء کامل کهن بتصحیح دکتر رشید عیوضی دکتر أکبر بهروز، تبریز ١٩٧٧/٢٠٣٩.

١٣٠ـ خیام عمر، رباعیات، با تصحیح محمد علی فروغی، چاپ دوم، تهران، ١٩٥٧.

١٣١ـ سودی، شرح بر دیوان حافظ، ترجمهء عصمت ستارزادة، تهران، جلد١، ١٣٤١، جلد٢، ١٣٤٢.

١٣٢ـ سوری ماشاءالله، سرودهای دین یارسان، تهران، ١٣٤٤.

١٣٣ـ غنى قاسم، بحث در أثار و افكار و احوال حافظ، (تأريخ تصوف در اسلام) جلد دوم، قسمت اول، اول، ١٣٦٢.

١٣٤. مردوخ، ايه الله، تأريخ مردوخ، جلد١.

١٣٥ـ مردوخ، ايه الله، تاريخ مردوخ، جلد٢.

١٣٦ـ القران، دمشق.

١٣٧ـ ابن عربى محى الدين، الفتوحات المكية — السفر الاول، تحقيق و تقديم د. عثمان يحيى، تصدير و مراجعة ابراهيم مدكوم، القاهرة، ١٩٧٣.

١٣٨ـ ابي المواهب جمال الدين محمد، كتاب قوانين حكم الاشراق الى كافة الصوفية بجميع الأفاق، القاهرة، ١٩٦١.

١٣٩ـ ارسطوطاليس، فن الشعر، ترجمة و تحقيق و تعليق عبد الرحمن بدوي، بيروت، ١٩٧٣.

١٤٠ـ الالوسي حسام، الزمان في الفكر الديني و الفلسفي القديم، بيروت ١٩٧٣.

١٤١ـ البدليسي شرفخان، الشرفنامة، نقلة الى العربية و علق عليه ملا جميل بندي الروزبيانى، بغداد، ١٩٥٣.

١٤٢. بيگه بگ مأمون، مذكرات مأمون بيگ، نقلها من التركية الى العربية محمد جميل الروزبيانى و شكور مصطفى، بغداد، ١٩٨٠.

١٤٣ـ الجاف أنور قادر محمد، الغزل في شعر مولوى، (التآخي)، بغداد، العدد ٩٨٢، مارت ١٩٧٢.

١٤٤ـ الجاف أنور قادر محمد، الطبيعة قي شعر مولوى، (التآخي)، بغداد، العدد ٦٨١، مارت ١٩٧١.

١٤٥ـ الجيلاني الشيخ عبد القادر، فتوح الغيب، ط٣ القاهرة؟

١٤٦ـ الحنفي عبد المنعم، معجم المصطلحات الصوفية، بيروت، ١٩٧١.

١٤٧ـ حكيم هلكوت، ابعاد ظهور الطريقة النقشبندية في كردستان في اوائل القرن التاسع عشر "دراسات كردية" باريس العدد ١، كانون الثانى ١٩٨٤، ص٥٥ — ٦٨.

١٤٨ـ الحلاج، ديوان، صنعه واصلحه الدكتور كامل مصطفى الشبيبي، بغداد، ١٩٧٤.

١٤٩ـ خزندار معروف، الشعر الديني في اللهجة الكورانية الكردية، "الثقافة الجديدة" بغداد، العدد٩٣، ١٩٧٧، ص٥٠-٦٥.

١٥٠ـ خورشيد فؤاد حمه، اللغة الكردية، التوزيع الجغرافي للهجاتها، بغداد، ١٩٨٣.

١٥١ـ رسول عزالدين مصطفى، احمدي خانى (١٦٥٠ — ١٧٠٦) "شاعرا و مفكرا فيلسوفا و متصوفا"، بغداد، ١٩٧٩.

١٥٢ـ رسول عزالدين مصطفى، الواقعية في الادب الكردي، بيروت، ١٩٦٦.

١٥٣ـ الزڤنگی الملا احمد بن الملا محمد البهتي، العقد الجوهرى فى شرح ديوان الجزيري، القامشلي، ١٩٥٨.

١٥٤ـ زكي محمد أمين، تأريخ الدول و الامارات الكردية في العهد الاسلامي، ترجمة محمد علي عوني القاهرة، ١٩٤٥.

١٥٥ـ زكي محمد أمين، خلاصة تأريخ الكرد و كردستان، ج١، ترجمة محمد علي عوني، بغداد، ١٩٦١.

١٥٦ـ زكى محمد أمين، مشاهير الكرد و كردستان، ج١، بغداد، ١٩٤٥.

١٥٧ـ زكي محمد أمين، مشاهير الكرد و كردستان، ج٢، القاهرة، ١٩٤٧.

١٥٨ـ السلمي ابن عبدالرحمن، طبقات الصوفية، تحقيق نورالدين شريبة، القاهرة، ١٩٥٣.

١٥٩ـ الشعراني عبدالوهاب، لطائف المنن، تونس، ١٣٠٤.

١٦٠ـ الصاحب محمد اسعد، بغية الواجد في مكتوبات مولانا خالد، دمشق، ١٣٣٤.

١٦١ـ عثمان رؤوف — التصحيح بين الموضوعية و الوضعية "كاروان — المسيرة" اربيل، العدد ٢٠، مايس ١٩٨٤، ص١٤٩ — ١٥٩.

١٦٢ـ عثمان رؤوف، بغداد، تصحيح مولد الشاعر عبد الرحيم المولوي "العراق"، بغداد ١٩٧٧/١٠/١٢، ص٣.

١٦٣ـ عثمان رؤوف، عالم مولوى الرومانسيتو الواقعية المطلوبة، "العراق"، بغداد ١٩٨٣/٤/٤، ص٤.

١٦٤ـ عثمان رؤوف، مولوى شاعر رومانتيكى متصوف، "العراق"، بغداد، ١٩٨١/٧/٣٠، ص٣.

١٦٥ـ عثمان رؤوف، مولوي في وثائق قديمة، "كاروان – المسيرة"، بغداد، العدد١٣، ١٩٨٣، ص١٤٢ – ١٨١.

١٦٦ـ العزاوي عباس، خلفاء مولانا خالد النقشبندي، "مجلة المجمع العلمي الكردي"، بغداد، المجلد الثاني – العدد الثاني، ١٩٧٤، ص١٩٨ – ٢٠٥.

١٦٧ـ العزاوي عباس، مولانا خالد النقشبندي، "مجلة المجمع العلمي الكردي"، بغداد، المجلد الأول – العدد الأول –١٩٧٣، ٦٩٦ – ٧٢٩.

١٦٨ـ العطار فريدالدين النيسابوري، منطق الطير، دراسة و ترجمة الدكتور بديع محمد جمعة، بيروت، ١٩٧٩.

١٦٩ـ الغزالي أبو حامد محمد بن أحمد، احياء علوم الدين، القاهرة، ١٣٠٦.

١٧٠ـ الغزالي ابو حامد محمد بن احمد، المنقذ من الضلال و الموصل الى ذي العزة و الجلال، حققه و قدمه الكتور جميل صليبا و الدكتور كامل عياد، بيروت، ١٩٦٧.

١٧١ـ غني قاسم، تأريخ التصوف الأسلامي، ترجمه عن الفارسيه صادق نشأت، القاهرة، ١٩٧٢

١٧٢ـ القاشاني الشيخ كمال الدين عبدالرزاق، اصطلاحات الصوفية، تحقيق و تعليق الدكتور محمد كمال ابراهيم جعفر، القاهرة، ١٩٨١.

١٧٣ـ القشيري الأمام ابو القاسم عبد الكريم، الرسالة القشيرية، تحقيق الدكتور عبدالحليم محمود بن الشريف، القاهرة، ١٩٦٦.

١٧٤ـ گيلانى قمر، في التصوف الأسلامي، مفهومه و تطوره و اعلامه، بيروت، ١٩٦٢.

١٧٥ـ لونگريگ س. ه اربعة قرون من تأريخ العراق الحديث، ترجمة جعفر الخياط، بغداد، ١٩٦٨.

١٧٦ـ المدرس الملا عبد الكريم، الوسيلة في شرح الفضيلة لعبدالرحيم المولوي، بغداد، ١٩٧٢.

١٧٧ـ المدرس الملا عبدالكريم، علماءنا في خدمة العلم و الدين، بغداد، ١٩٨٣.

١٧٨ـ المدرس محمد الملا عبدالكريم، عود على بدء في الرسائل البابانية و اوراق قديمة أخرى، "كاروان – المسيرة"، اربيل، العدد ١٩ نيسان ١٩٨٤ ، ص١٤٣ – ١٤٨.

١٧٩ـ المدرس محمد الملا عبدالكريم، مولوي في وثائق قديمة، تصحيح و تعقيب، (كاروان — المسيرة"، اربيل، العدد ١٧، شباط ١٩٨٤، ص١٤٢ — ١٥١.

١٨٠ـ مولوي، العقيدة المرضية، الفوائح، اصدار صبري النعيمي، القاهرة، ١٣٥١.

١٨١ـ مينورسكى ڤ ، الأكراد أحفاد الميديين، ترجمة و تعليق الدكتور كمال مظهر أحمد، "مجلة المجمع العلمي الكردي"، بغداد، العدد الأول — المجلد الأول، ١٩٧٣، ص٥٥٢ — ٥٥٦.

١٨٢. نصر عاطف جودت، الرمز الشعري عند الصوفية، بيروت، ١٩٧٨.

١٨٣ـ نيكلسون رينولد أ، في التصوف الأسلامي و تأريخه، نقله الى العربية و علق عليه الدكتور أبو العلاء عفيفي، القاهره، ١٩٥٦.

١٨٤ـ الوردي حمودي، عالم التكايا و محافل الذكر، بغداد ١٩٧٣.

١٨٥ـ وهبي توفيق، أصل الأكراد و لغتهم، "مجلة المجمع العلمي الكردي" بغداد، المجلد الثاني — العدد الثاني، ١٩٧٤.

١٨٦ـ يوسف عبدالرقيب، الطراز المعماري و الزخارف في طويلة، "كاروان — المسيرة" — اربيل، العدد ٧ نيسان ١٩٨٣، ص ١٢٣ — ١٢٨.

فەرهەنگۆك

ئونیڤێرسالی: هەمەکی، سەرجەمی.

ئەبستراکت: تەجرید، بیری ڕووتی لە چوارچێوەی فەلسەفیدا دارێژراو.

ئەلیگۆریا: مەجاز.

ئیستێتیك: زانستی جوانناسی.

تیۆس: کردگار.

تیۆسۆفیزم: ئەو زانستەیە کە بەهۆی سۆفیگەرییەوە دەیەوێ لە کردگار بگات و تێیدا بتوێتەوە..

دوالیزم: دووانە، دوولایەنە.

ریتۆریکا: بەلاغە.

ژانر: جۆری هونەر، لایەنی شێواز (فۆرم) دەگرێتەوە.

سوژێت: تەوەرەیەکە، کە بیرێك، یان کۆمەڵێ وێنەی تێوە ئالابێت.

سینکریستی: ئامێتەیی، لێکدراو.

ستروکتوورە: بونیەی هونەری، ئەو ڕەگەزە بنەڕەتییانەن، کە بابەتێکی هونەری بە شێوەیەکی هاوئاهەنگ وتێکرژاو پێکدێنن، گۆڕانی هەر ڕەگەزێکیش کار لە وانی دی دەکات.

کەمپازیسیا: تەشکی دارڕژاو و تێهەڵکیش کراو.

لیریکا: لە وشەی یونانی (Lyra)وە هاتووە، کە ئامێرێکی مۆسیقا بووە و لەگەڵ ژەندنیندا گۆرانییان وتووە، یان شیعریان خوێندۆتەوە، بابەتێکی لە داستانە شیعر و دراما جیایە، زیاتر دەربڕی هەست و ئەندێشەی زاتیی مرۆڤ و هەڵوێستییەتی.

مۆتیف: لە هونەردا زیاتر باس، بابەت دەگرێتەوە.

نیۆ پلاتونیزم: فەلسەفەی سەدەکانی (٣ — ٤)ە. بیرە ئایدیالییەکانی ئەفلاتوون لەم فەلسەفەیەدا بووە ماریفەتێك دەربارەی جیلوەی سۆفییانە (تیشکدانەوە و بنەوان گرتنی) جیهانی ماتریالی لە هی سەرەتای ئایدیالییەوە، بەپێی ئەم تیۆرییە دنیای ماتریالی روویەکی نزم و بێ نرخی جیلوەی "گیانی کوللییە"، گەیشتن بە بەرزترین پلەی شارەزایی لە فەلسەفەشدا، بە عەقلّ و کارامەیی و تاقیکردنەوەی بەردەوام نابێ، بەلکو بە حالی سۆفییانە دەبێ.

وێنەی پلاستیکی: ئەو جۆرە وێنەیە، کە هارمۆنیا و دارشتنێکی سەرکەوتووی هەبێت.

MAWLAWI.KRD

زنجیرەی کتێبە چاپکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ساڵی ٢٠٠٧

ناوی کتێب	نووسینی	وەرگێڕانی
٢٧٥-سروشت له شیعری گۆراندا	د.فازیل مەجید مەحمود	
٢٧٦-دەسەڵاتی چوارەمو زمانی تەلەڤزیۆن	محەمەد فەریق حەسەن	
٢٧٧-ئەو له نیگامێکدا	شری شیڤاگورو، یۆگی هاوبیر	
٢٧٨-ئێوارەی شار	فەرۆخ نێعمەتپور	
٢٧٩-مێژووی شارستانێتی	ویل دیورانت	ئازاد بەرزنجی، ئەبەز کەمال نوری، دانا ئەحمەد مستەفا
٢٨٠-ئاناتۆمیی توندوتیژی	مەسعود سەفیری	بەیان عەزیزی
٢٨١-تیۆدۆر ئادۆرنۆ	سەلاح حەسەن پاڵەوان	
٢٨٢- بەرەو ئاستانەی ڕۆمان و گۆشەنیگاکان	عەبدوڵڵا سەراج	
٢٨٣-چەپکێك شیعرەکانی ژاك پرێڤێر	ژاك پرێڤێر	فەرهاد پیرباڵ
٢٨٤-شانۆیی ئیسپانیی	ئالفۆنسۆ ساستری	عەلی کەریم
٢٨٥-شاری ئاشتیو خاڵخاڵۆکەو شای مشکان	سیمین چایچی	
٢٨٦-فیکری سیاسی خۆرئاوا	د.موسا ئیبراهیم	شوان ئەحمەد
٢٨٧-تینسی ولیامز	شاکر الحاج	کامەران سوبحان، عەبدوڵڵا زەنگەنە
٢٨٨-شانۆنامەی کەڵەگاکان	ئەنوەر قادر ڕەشید	
٢٨٩-پلورالیزمی ئاییني		د.هادی محەمەد
٢٩٠-چۆن دەبیت بەسەرکردە؟	فیلد مارشاڵ مۆنتگمری	ئەحمەد سەلام

٣٩١-دەروازەی چۆنێتی بەکارهێنانی spssلە توێژینەوەی زانستیدا	ئا: هادی ئەمین محەمەد	
٣٩٢- دەنکە برنج لەئاسمانەوە نابارێ	کۆنراد هێرمان	قوباد رەسوڵ گوروون
٣٩٣-بریدا	پاولۆ کۆیلۆ	یاسین عومەر
٣٩٤-میسری فیرعەونەکان	بریندا سمیث	یادگار حەمە غەریب
٣٩٥- چەردەباسێك لەبارەی کوردانەوە	میهردادی ئیزەدی	ئەمین شوان
٣٩٦-مانای هونەر	هەربرت ڕید	سەریەست خەسرەو عارف
٣٩٧جەنگاوەری ڕۆشنایی	پاولۆکۆییلۆ	شێرزاد حەسەن
٣٩٨-دیلان‌و تاقیکردنەوەی شیعریی	د.دڵشاد عەلی محەمەد	
٣٩٩-هایدیگەرو شۆڕشێکی فەلسەفی	د.محەمەد کەمال	
٤٠٠-چیرۆکی فۆلکلۆری	حەمەی مەلا ئەولغەنی	ئا/عەدنان بەرزنجی
٤٠١- فەلسەفەی بوونگەرایی/ چ٢	جۆن ماکواری	ئازاد بەرزنجی
٤٠٢-گەشتێك بە ناخی تەمەندا	جەمال بابان	
٤٠٣-تیرۆریسم وەك بیناکردنی کۆمەڵایەتی	عادل باخەوان	
٤٠٤-توندوتیژی وەزیفی دژی ژنان...	کنێر عەبدوڵڵا	
٤٠٥- بارۆنی سەردارەکان	ئیتالۆ کالڤینۆ	عەتای نەهایی
٤٠٦-درەختی چل داستان	کەلیمولا تەوەحودی	عەزیز گەردی
٤٠٧-بێدەنگی‌و شتی تر	ڕەووف بێگەرد	
٤٠٨-فەرهەنگی "شیرین"ی نوێ	فازیل نیزامەدین	
٤٠٩-بنەماکانی تۆتالیتاریزم	هانا ئارنیت	حەمە ڕەشید
٤١٠-شانۆنامەی دەرگا	یوسف ئەلسائغ	جەمال غەمبار
٤١١-چەند وێستگەیەك لە....	کۆمەڵێ نووسەر	ڕێبوار حەمە تۆفیق
٤١٢-سەربردەی مرۆڤایەتی	تێیا فیدلەر پیتەر زاندمایەر	م. ئارم
٤١٣-موقەدەس‌و کولتور	سەلام عبدالکریم	

MAWAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

MAWLAWI.KRD

THE LYRICS OF MAWLAWI
THE GREAT KURDISH POET
(1806-1882)
In the Gorani Dialect (Hurami)

Anwar Kader Muhammad

2007
Sulaimani

MAWLAWI.KRD

نرخ 4500 دینار

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم